

Бүлэг 2 Нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны макро түвшний зорилтууд ба Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ 2030)-ын биелэлт

Тус тайлангийн 5 дугаар бүлэгт Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн төлөвлөлтийг тодорхойлохын тулд, нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны макро түвшний асуудлуудыг дүгнэв. Ийнхүү дүгнэхийн тулд тус бүлэгт Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд, Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030 (ТХҮБ 2030)-ын үзүүлэлтүүдийн дагуу нийгэм, эдийн засгийн асуудлуудыг авч үзэв. Нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны асуудлуудад эдийн засгийн өсөлт, нэг хүнд ногдох дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ), хүний хөгжлийн индекс, хүн ам, шилжилт хөдөлгөөн, дундаж наслалт, ядуурлын түвшин, орлогын хуваарилалт, дэлхийн өрсөлдөх чадварын индекс, бизнес эрхлэх үзүүлэлт, тусгай хамгаалалттай газар нутаг, нийгмийн даатгалд хамрагдсан байдал, эх, нялхасын эндэгдэл гэх мэт эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүд, аялал жуулчлал, цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэрээр хангагдсан байдал зэрэг өргөн хүрээний асуудлуудыг хамруулж авч үзэв. Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудтай уялдуулан тогтвортой, хүртээмжтэй хөгжлийг бий болгохтой холбоотой асуудлуудыг тодруулах зорилгоор Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын үнэлгээг 3 дугаар бүлэгт хийсэн болно.

2.1 Хүн ам зүй

2.1.1 Сүүлийн жилүүдийн хүн амын өсөлт, өөрчлөлт

(1) Хүн амын өсөлт, өөрчлөлт

Монгол Улсад зургаан сар ба түүнээс дээш хугацаагаар оршин суугаа хүн амын тоо 2018 оны байдлаар 3,186,300 байсан (Хүснэгт 2.1.1). 2010 оныг хүртэл хүн амын өсөлт буурч байсан ба 2005-2010 онд жилийн дундаж өсөлт 0.9%-тай байв. 2010-2016 онд хүн амын жилийн дундаж өсөлт 2.4%-д хүрсэн ба 2017, 2018 онд өмнөх онуудынхаас бага зэрэг буурсан. 1990-ээс 2018 оны хооронд буюу 28 жилийн хугацаанд хүн амын жилийн дундаж өсөлт 1.6% байв. Өнгөрсөн 27 жилийн хугацаанд бүс, нутгуудийн хүн амын өсөлт хэлбэлзэлтэй байсан ч, Баруун бүсээс бусад бүх бүс, нутгийн хүн ам тодорхой хэмжээнд өссөн байна. Зураг 2.1.1-д Монгол Улсын эдийн засгийн бүсүүдийг харуулав.

Хүснэгт 2.1.1 Монгол Улсын хүн ам

Бүс/аймаг	Нэгж	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Баруун бүс	мянган хүн	422.3	444.7	425.7	410.6	352.4	386.9	393.6	401.1	407.2
Хангайн бүс		469.9	535.7	546.3	545.5	515.2	573.1	585.7	593.6	600.4
Төвийн бүс		421.3	435.8	435.9	431.4	442.0	477.2	492.1	502.8	511.4
Зүүн бүс		199.9	206.1	198.0	193.5	185.5	207.5	211.4	216.8	222.6
Улаанбаатарын бүс		536.6	612.1	773.6	952.4	1,158.7	1,345.5	1,380.8	1,417.1	1,444.7
Монгол Улс		2,050.0	2,234.4	2,379.5	2,533.4	2,653.8	2,990.2	3,063.6	3,131.7	3,186.3
Жилийн дундаж өсөлт, хувиар										
Бүс/аймаг	нэгж	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	1990-2018
Баруун бүс	%	1.0	-0.9	-0.7	-3.0	1.9	1.7	1.9	1.5	-0.1
Хангайн бүс		2.7	0.4	0.0	-1.1	2.2	2.2	1.3	1.2	0.9
Төвийн бүс		0.7	0.0	-0.2	0.5	1.5	1.5	2.2	1.7	0.7
Зүүн бүс		0.6	-0.8	-0.5	-0.8	2.3	2.3	2.6	2.7	0.4
Улаанбаатарын бүс		2.7	4.8	4.2	4.0	3.0	2.6	2.7	2.0	3.6
Монгол Улс		1.7	1.3	1.3	0.9	2.4	2.5	2.2	1.7	1.6

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

Эх сурвалж: ЖАЙКА-гийн Төслийн баг

Зураг 2.1.1 Монгол Улсын эдийн засгийн бүсүүд

1990 оноос ардчилал, зах зээлийн тогтолцоонд шилжсэний дараа Монгол Улсын хүн ам өссөөр ирсэн ба Хүснэгт 2.1.2-т харуулсан хугацаанд хүн амын өсөлт эрчимжсэнийг харж болно. Хүн амын жилийн дундаж өсөлт 1990-2000 онд 1.10%-иар, 2000-2010 онд 1.40%-иар, 2010-2018 онд 2.01%-иар тус тус өссөн байна.

Хүснэгт 2.1.2 Хүн амын жилийн дундаж өсөлт (1990-2018)

Он	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Хүн ам	2,153.4	2,243.0	2,403.1	2,551.1	2,761.0	3,057.8	3,119.2	3,177.9	3,238.5
Хугацаа	1990-2000		2000-2010		2010-2018				
Өсөлт, %	1.10		1.40		2.01				

(2) Шилжилт хөдөлгөөн

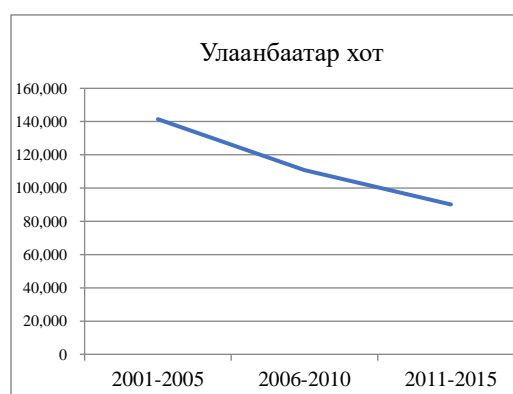
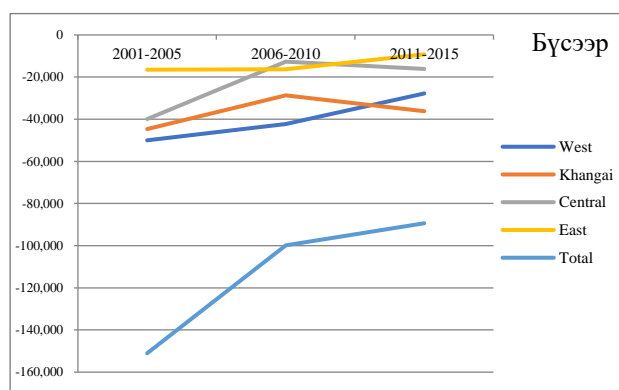
Шилжилт хөдөлгөөн, бүсээр

Хүснэгт 2.1.3-т бүс нутгууд дахь шилжилт хөдөлгөөнийг ҮСХ-ны цахим өгөгдлийг ашиглаж үзүүлэв.

Хүснэгт 2.1.3 Шилжилт хөдөлгөөн хийсэн хүмүүсийн тоо, бүсээр, 5 жилээр

Бүс, аймаг	Нэгж	2001-2005	2006-2010	2011-2015
Баруун бүс	Хүн	-49,991	-42,301	-27,759
Хангайн бүс		-44,649	-28,669	-36,209
Төвийн бүс		-39,905	-12,669	-16,171
Зүүн бүс		-16,492	-16,242	-9,210
4 бүсийн нийт		-151,037	-99,881	-89,349
Улаанбаатар		141,446	110,764	90,135

Эх сурвалж: ҮСХ-ны цахим өгөгдөл

Эх сурвалж: http://www.1212.mn/tables.aspx?TBL_ID=DT_NSO_0300_040V1

Зураг 2.1.2 2001-2015 оны хооронд шилжилт хөдөлгөөн хийсэн хүмүүсийн тоо, бүсээр

2016 онд Нийслэлийн Засаг даргын захирамжийн дагуу хөдөө, орон нутгаас нийслэлд байнга оршин суухаар ирэх иргэдийн шилжилт хөдөлгөөнийг түр хугацаанд зогсоосонтой холбоотойгоор 2016, 2017, 2018 оны тоон мэдээг хамруулаагүй болно. Тус захирамжийн хүрээнд нийслэл рүү чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөний албан ёсны тоон мэдээ 2016, 2017, 2018 онд буурсан ч нийслэл рүү чиглэсэн албан ёсоор бүртгүүлж, шилжилт хийлгээгүй иргэдийн шилжилт хөдөлгөөн байсаар байна. Эдгээр иргэдийн ихэнх нь гэр бүл, садан төрлийнхөө хашаанд гэр барьж буудаг байна. Хэдийгээр эдгээр иргэд нь тэтгэвэр, тэтгэмж авах боломжгүй ч эрүүл мэндийн үйлчилгээ авч, түр оршин суух бүртгэлтэйгээр хүүхдээ сургуульд явуулах боломжтой байдаг.

Хангайн болон Зүүн бүсээс бусад бүсийн гадагш чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн 2006 оноос хойш ерөнхийдөө буурсан байна. Улаанбаатар хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн 2001 оноос хойш буурч эхэлсэн. Эдгээр тоон мэдээ нь албан ёсны буюу бүртгэлгүй иргэдийн шилжилт хөдөлгөөнийг тооцоогүй тоон мэдээ тул бодит байдал дээр шилжилт хөдөлгөөн илүү их байх магадлалтай талаар мэргэжилтнүүдийн санал нэгддэг. Хөдөө, орон нутагт амьдрах орчин, нөхцөл сайжирч, эдийн засаг сэргэж байгаатай холбоотойгоор шилжилт хөдөлгөөн саарч байна.

Гадаадад амьдардаг Монгол иргэд

Хүснэгт 2.1.4-т сүүлийн жилүүдэд гадаад улсад ойролцоогоор 50.000-гаас 142.000 Монгол иргэд амьдарч байгаа гэсэн тооцооллыг үзүүлэв.

Хүснэгт 2.1.4 Гадаадад амьдардаг Монгол иргэд

Жил	Монголын нийт хүн амын тоо (a)	Монгол улсад амьдарч буй нийт хүний тоо(b)	Зөрүү (a)-(b)= (c)	Бүртгэлтэй гадаад иргэдийн тоо (d)	Гадаадад амьдардаг Монгол иргэдийн тоо (c)+(d)
2016	3,199.9	3,063.6	136.3	5.9	142.2
2017	3,177.9	3,131.7	46.2	4.7	50.9
2018	3,238.5	3,186.3	52.2	4.5	56.7

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо 2018, ҮСХ

2.1.2 Хүн ам зүйн үзүүлэлтүүд

(1) Төрөлт, нас баралтын тоо

1990 онд ардчилсан тогтолцоо руу шилжсэнээс хойш 2005 оныг хүртэл төрөлтийн тоо буурсан ба 2005 оноос хойш өссөн. Дээрх хугацаанд нас баралтын тоо тогтмол буурсан ба 2010 онд яльгүй өссөн үзүүлэлттэй гарсан. Тиймээс хүн амын ердийн өсөлт 2005 оныг хүртэл буурсан үзүүлэлттэй байснаа 2005 оноос хойш өсч эхэлсэн. Сүүлийн жилүүдэд хүн амын ердийн өсөлт дунджаар 2.0%-тай байна.

Хүснэгт 2.1.5 Хүн амын төрөлт, нас баралт, ердийн өсөлтийн тоо

Он	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018
1,000 хүнд ногдох төрөлтийн тоо	34.4	24.4	20.4	17.8	23.1	27.1	25.9	23.9	24.5
1,000 хүнд ногдох нас баралтын тоо	8.3	7.5	6.5	6.5	6.7	5.8	5.8	5.5	5.6
Хүн амын ердийн өсөлт, жилээр, %	2.61	1.69	1.39	1.13	1.64	2.13	2.01	1.84	1.89

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

Саяхныг хүртэл Монгол Улсын хүн амын өсөлт нь хүн амын ердийн өсөлтөөс доогуур үзүүлэлттэй байсан. Зөвхөн сүүлийн жилүүдэд хүн амын өсөлт нь хүн амын ердийн өсөлттэй ойролцоо үзүүлэлттэй болсон. 2005 оныг хүртэл Монгол Улсаас гадаад улс, орнууд руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөн их байв. 2016 оны байдлаар 130,000 хүн гадаадад ажиллаж, амьдарч байна.

(2) Хүн амын насны бүтэц ба хөдөлмөр эрхлэлтийн үзүүлэлтүүд

Ардчилсан тогтолцоо руу шилжсэний дараа буюу 1990-2005 оны хооронд төрөлт багассан тул насны бүлэгт эзлэх залуу хүн амын тоо (10-29 насны) харьцангуй бага байна. Энэ хугацаан дахь төрөлт нь өмнөх болон дараах үеэсээ бага байгааг Хүснэгт 2.1.5-аас харж болно. 1990-2010 оны хооронд нийт хүн ам эсвэл ажиллах хүчний идэвхийн коэффициентэд ногдох 15-аас 64 настай хөдөлмөрийн насны хүн амын харьцаа тасралтгүй өсч байснаа 2017, 2018 онд буурсан байна. Хүснэгт 2.1.6-г харна уу. 2018 оны байдлаар хөдөлмөрийн насны хүн ам 2,061,800 байсан нь ажиллах хүчний идэвхийн коэффициентийг 64.7%-д хүргэв. Эдийн засгийн идэвхтэй хүн ам хурдтай өсч, 2018 оны байдлаар 1,358,600 байснаас 1,253,000 нь ажилтай, 105,600 нь эрхэлсэн ажилгүй байв. Үүнээс харахад 2018 оны байдлаар ажиллах хүчний оролцооны түвшин 65.9%-тай байсан байна. Ажиллах

хүчний оролцооны түвшин сүүлийн жилүүдэд өсч байгаа ба 2000 онд 57.3% байсан оролцооны түвшин 2010 онд 63.4% болсон байна.

Хүснэгт 2.1.6 Хүн амын насны бүтцийн өөрчлөлт

Нэгж: 1000 хүн

Насны бүлэг	1990	2000	2010	2017	2018
0-14	853.4	813.1	743.3	946.5	995.2
15-64	1,115.1	1,481.5	1,808.7	2,060.6	2,061.8
65-аас дээш	81.5	84.9	101.9	124.6	129.3
Нийт	2,050.0	2,379.5	2,653.9	3,131.7	3,186.3
Ажиллах хүчний оролцооны түвшин (%)	54.4	62.2	68.2	65.8	64.7

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2018, Үндэсний статистикийн хороо

2.2 Макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүд

2.2.1 Эдийн засгийн өсөлтийн чиг хандлага

(1) Сүүлийн жилүүдийн үзүүлэлтүүд

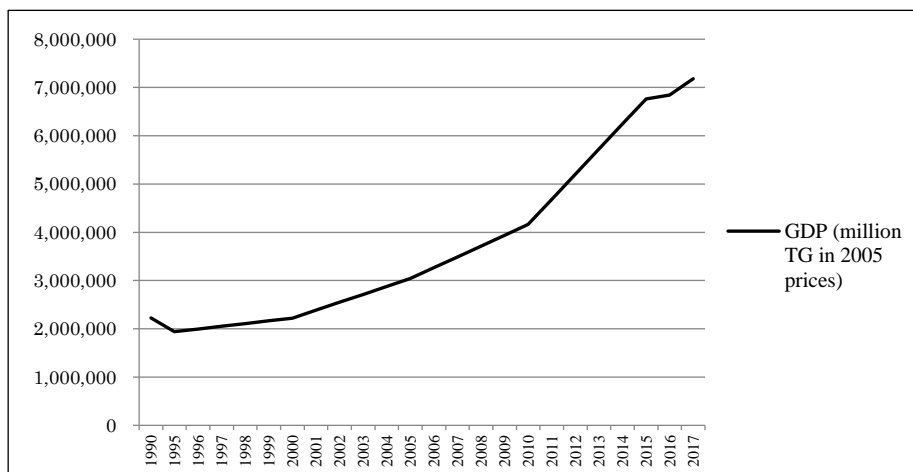
1995-2017 оны хооронд Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт ихээхэн хэлбэлзэлтэй байсаар ирсэн ба 1995-2000 онд эдийн засгийн өсөлт 2.7% байсан бол 2005-2010 онд 10.2% хүрч байсан. Хүснэгт 2.2.1-ийг харна уу.

Хүснэгт 2.2.1 Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт, хувиар

ДНБ, 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр		Жилийн дундаж өсөлт (%/жил)	
Он	(сая төгрөг)	Он	(%/жил)
1990	2,227,311	1990-1995	-0.27
1995	1,941,470	1995-2000	2.7
2000	2,221,690	2000-2005	6.5
2005	3,041,406	2005-2010	6.5
2010	4,162,785	2010-2015	10.2
2015	6,762,785	2015-2016	1.2
2016	6,841,925	2016-2017	5.1
2017	7,189,074	2017-2018	7.2
2018	7,705,331	2005-2018	7.4
-	-	2010-2018	8.0
-	-	1990-2018	4.5

Эх сурвалж: (1) Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо, (2) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, 2019 оны 2-р сар, Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо

Ардчилсан тогтолцоонд шилжсэний дараах Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжлийг 3 үед хувааж, авч үзэж байна. Үүнд, (i) эдийн засаг хумигдсан үе (1990 оны дунд хүртэл), (ii) зах зээлийн эдийн засагт шилжиж, эдийн засаг сэргэсэн үе (1995-2015), (iii) эдийн засгийн өсөлт удааширсан үе (2016 оноос хойш).

Эх сурвалж: (1) ДНБ, 2005, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр, Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2013, (2) Бусад мэдээллийг Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017-гоос.

Тайлбар: 1995-2000 оны хоорондох онуудын (1996, 1997, 1998, 1999) ДНБ-ийг интерполяц хийж гаргав.

Зураг 2.2.1 Монгол Улсын ДНБ (сая төгрөг, 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр)

(2) Эдийн засаг хумигдсан үе (1990-1995)

Монгол Улсын эдийн засаг Зөвлөлт Холбоот Улсаас (ЗХУ) ихээхэн хамааралтай байсан ба нийт гадаад худалдааны 80%-ийг нь ЗХУ-аас импортлон оруулж ирдэг байсан машин механизм, нефть, хувцас, барилгын материал зэрэг эзэлж байв. ЗХУ-ын задрал нь зах зээлийн болон түүхий эдийн нийлүүлэлтийн сүлжээг унахад хүргэж, Монгол Улсын эдийн засгийг их хэмжээгээр доройтуулсан. Тиймээс Монгол Улсын Засгийн газар 1980-аад оны сүүлээр жижиг болон томоохон аж ахуйн нэгж, байгууллагуудыг хувьчлах, үнэ чөлөөлөх, татварын шинэчлэл хийх, бартерийн болон валютын системийн зохицуулах зэрэг хэд хэдэн эдийн засгийн шинэчлэлийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсэн.

Ийнхүү арга хэмжээнүүдийг авч байсан хэдий ч үр дүн нь төдийлөн хурдан гараагүй ба 1992 оныг хүртэл Монгол Улсын эдийн засаг хумигдсаар байсан. 1993 оноос Монгол Улсын эдийн засаг сэргэж эхэлсэн ба 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр 1995 онд ДНБ 1,941 тэрбум төгрөг байсан нь 1990 оныхоос (2,227 тэрбум төгрөг) бага хэвээр байв. Эдийн засгийн энэ үед инфляцийн түвшин гурван оронтой тоонд хүрч, ажилгүйдэл газар авч, өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн, хүнс хомсдох зэрэг асуудлууд тулгарсан.

(3) Эдийн засгийн сэргэлтийн үе (1995-2015)

1995-2015 оны хооронд зах зээлийн эдийн засгийн шинэчлэлийн хэд хэдэн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлсний үр дүнд эдийн засаг сэргэж эхэлсэн. Монгол Улсын эдийн засаг дараахь байдлаар өссөн байна. Үүнд:

- 1995-2000 онд жилд 2.7%-иар;
- 2000-2005 онд жилд 6.5%-иар;
- 2005-2010 онд жилд 6.5%-иар;
- 2010-2015 онд жилд 10.2%-иар;
- 1995-2015 онд жилд 6.4%-иар тус тус өссөн.

2010-2015 онд эдийн засаг жилд 10.2%-иар өссөн нь маш өндөр үзүүлэлт байв. 2013 оноос Оюу Толгойн зэсийн ордыг олборлох ажил эхэлснээс хойш уул уурхайн салбарын өсөлт нь эдийн засаг өсөх гол хүчин зүйл болж, эдийн засгийн жилийн өсөлтийг 13.5%-д хүргэсэн байна. Энэ хугацаанд өсөлттэй гарсан бусад салбаруудыг дурдвал, хөдөө аж ахуй, ой, загас агнуур 12.6%, барилгын салбар 18.6%, бөөний болон жижиглэн худалдаа, машин, мотоциклын засвар үйлчилгээ 10.9%, санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа 33.4%-иар тус тус өссөн байна.

Дэлхийн зах зээл дээрх зэс, нүүрсний үнийн хэлбэлзэл, БНХАУ-аас ихээхэн хамааралтай экспорт, байгаль, цаг агаарын нөхцөл байдал, Азийн санхүүгийн хямрал, ОХУ-ын санхүүгийн хямрал зэрэг гадаад, дотоодын хүчин зүйлсээс үүдэн 1995-2015 оны хооронд эдийн засаг уналт, сэргэлттэй байв.

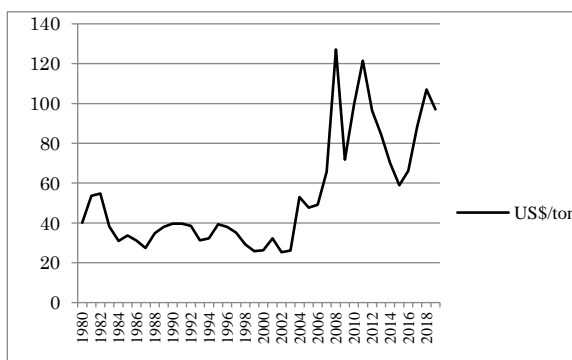
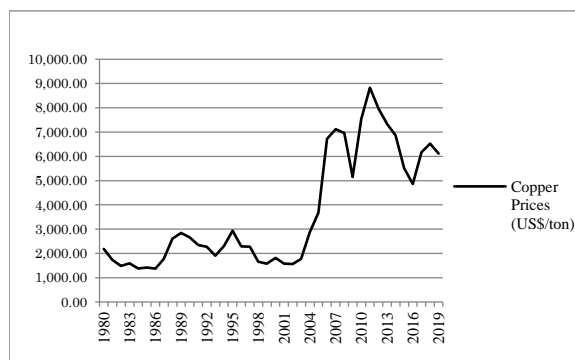
2010-2015 оны хооронд Монгол Улсын зэс, нүүрсний экспорт огцом өсч эхэлсэн. Экспортын мэдээллийг Хүснэгт 2.2.2-оос харна уу. Мөн энэ үеэр Зураг 2.2.2, 2.2.3-т үзүүлсэнчлэн америк долларын ханшийн уналт, америкийн ипотекийн зээлийн хямралаас үүдэн хөрөнгийн худалдан авалт буурсан зэрэг санхүүгийн хүчин зүйлстэй холбоотойгоор ашигт малтмалын үнэ дэлхийн зах зээл дээр өсч эхэлсэн.

Хүснэгт 2.2.2 Монгол Улсын нүүрс, зэсийн баяжмалын экспорт

Нэгж: сая тонн

Он	Зэсийн экспорт	Нүүрсний экспорт
2005	0.6	2.2
2010	0.6	16.7
2010	0.6	16.7
2015	1.5	14.5
2016	1.6	25.8
2017	1.4	33.4
2018	1.4	36.2

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

Эх сурвалж: <https://ecodb.net/commodity/copper.html>; https://ecodb.net/commodity/group_coal.html.

Зураг 2.2.2 Зэсийн үнэ

Зураг 2.2.3 Нүүрсний үнэ (Австрали)

Дэлхийн зах зээл дээр зэс, нүүрсний үнэ өсч байх үед байгалийн баялгаа экспортолж эхэлсэн нь Монгол Улсад ашигтай байсан ч үнийн хэлбэлзэл нь яваандаа Монгол Улсын ДНБ, экспортын орлогод нөлөөлж, эдийн засгийн тогтворгүй байдалд нөлөөлөх хүчин зүйл болсон. Ашигт малтмалын үнэ өсөхөд эдийн засгийн суурь хүчин зүйлс бус санхүүгийн бусад хүчин зүйлс нөлөөлсөн нь цаашид ашигт малтмалын үнэ гадны хүчин зүйлсээс хамаарч хэлбэлзэх магадлалтайг харуулж байгаа ба энэ нь эдийн засгийн тогтворгүй байдалд хүргэх эрсдэлтэй.

2000-2005 оны хооронд Монгол Улсын нийт экспортод БНХАУ-ын эзлэх экспортын хэмжээ эрчимтэйгээр нэмэгдэж 50%-д хүрсэн ба 2010 онд улам нэмэгдэж 85%-д хүрсэн. Ийнхүү нэмэгдсэн нь БНХАУ-руу экспортолж буй нүүрсний хэмжээтэй холбоотой юм. Хүснэгт 2.2.3-ыг харна уу.

Хүснэгт 2.2.3 Монгол Улсын нийт экспортод БНХАУ-ын эзлэх экспортын хувь хэмжээ

Он	Монгол Улсын нийт экспортод БНХАУ-ын эзлэх хувь
1990	1.7
1995	17.1
2000	51.2
2005	48.2
2010	84.8
2015	83.7
2016	79.4
2017	85.6
2018	93.3

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлт нь Монгол Улсын экспортод эерэг ба сөрөг нөлөөг үзүүлж байна. Ирээдүйд БНХАУ-ын эдийн засгийн өсөлтийн эрч буурах тусам, Хятад руу гаргаж буй экспортын хэмжээ хумигдах нь дамжиггүй юм.

Түүнчлэн Монгол Улсын эдийн засагт байгаль, цаг уурын нөхцөл байдал нөлөөлсөөр ирсэн. 2000 онд зудаас үүдэн нийт мал сүргийн 30% буюу 8.98 сая толгой мал хорогдсон бол 2010 онд нийт мал сүргийн 45% буюу 32.3 сая толгой мал хорогдсон байна. Мөн 2009, 2010 онд болсон зудаас үүдэн мах, сүү төдийгүй ноолуурын үйлдвэрлэл буурсан байна.

(4) Эдийн засгийн өсөлт удааширсан үе (2016-Одоог хүртэл)

Ашигт малтмалын үнэ, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО) буурсантай холбоотойгоор 2016 онд ДНБ зөвхөн 1.2%-иар өссөн байна. ГШХО буурсан шалтгаан нь хөрөнгө оруулагчид Монгол Улсын хууль, эрх зүйн орчинд эргэлзэж эхэлсэн, уул уурхайн компаниудтай байгуулсан гэрээтэй холбоотой маргаан, 2014 оноос хойш хэрэгжсэн тусгай зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагаа зэрэгтэй холбоотой.

2017 онд ДНБ-ий өсөлт 4.1% байсан нь эдийн засаг сэргэж буйг харуулсан. Уул уурхайн салбар 5.5%-иар буурсан үзүүлэлттэй гарсан ч бусад салбарууд эдийн засгийн өсөлтөд нөлөөлсөн. Үүнд боловсруулах үйлдвэрлэл 16.3%, бөөний болон жижиглэн худалдаа, машин, мотоциклын засвар үйлчилгээ 10.1%, тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагаа 14.7%, мэдээлэл, харилцаа холбоо 14.6%-ийг тус тус эзэлж байна.

2018 онд ДНБ 6.9%-иар өссөн. Түүнчлэн “Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, 2019 оны 2-р сар” тайланд 2019 онд экспорт, боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар өсөлттэй байх төлөвтэй байгааг харуулсан байна. Хүснэгт 2.2.4-өөс дэлгэрэнгүйг харна уу.

Хүснэгт 2.2.4 Монгол Улсын экспорт ба боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар, 2017, 2018 он ба 2019 оны эхний хоёр сараар

Он	Экспорт		Боловсруулах үйлдвэрлэл	
	Мянган ам.доллар	Жилийн өсөлт (%/жил)	Сая төгрөг	Жилийн өсөлт (%/жил)
2017	6,200,593	-	3,665,919	-
2018	7,011,765	-	4,564,309	-
2017-2018	-	13.1	-	24.5
2018 оны 1, 2-р сар	838,408	-	609,730	-
2019 оны 1, 2-р сар	1,093,641	-	584,218	-
2018 оны 1, 2-р сар - 2019 оны 1, 2-р сар	-	30.4	-	14.6

Эх сурвалж: Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, 2019 оны 2-р сар, Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо

2.2.2 ДНБ, салбараар

2000 оноос хойш уул уурхайн томоохон төслүүдэд оруулсан гадаадын шууд хөрөнгө оруулалттай холбоотойгоор Монгол Улсын эдийн засаг хурдацтай өсч эхэлсэн. Монгол Улсын ДНБ 2005-2010 оны хооронд жилд 6.5%-иар өсч, 2010-2015 оны хооронд жилд 10.2%-иар өссөн байна. Тухайлбал 2012 онд ДНБ-ий өсөлт 13.2%-д хүрсэн нь дэлхийн бусад улс, орнуудтай харьцуулахад маш өндөр үзүүлэлт байлаа. Үүний дараа Хятадын эдийн засгийн өсөлт саарч, дэлхийн зах зээл дээр ашигт малтмалын үнэ буурснаар ДНБ-ий өсөлт буурч эхэлсэн. 2005-2017 оны хооронд ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт 7.4% байв.

Хүснэгт 2.2.5 ДНБ, салбараар, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр

Салбар	сая төгрөг, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр					
	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Хөдөө аж ахуй	1,248,468	1,144,6	2,071,966	2,200,717	2,240,489	2,340,627
Уул уурхай	1,331,306	2,102,1	3,957,728	3,964,084	3,745,575	3,936,676
Боловсруулах үйлдвэр	363,168	664,815	919,391	912,053	1,093,302	1,267,064
Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	185,978	221,423	280,096	284,420	298,765	323,342
Барилга	168,971	250,231	586,940	558,131	621,858	568,861
Санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа	232,943	239,607	1,011,837	1,035,154	1,128,919	1,267,883
Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	332,827	687,698	802,870	812,869	867,475	905,615
Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	1,796,029	3447606	4831894	4873040	5,241,678	5,463,024
Бүтээгдэхүүний цэвэр татвар	646,357	998,362	1,388,004	1,395,457	1,653,707	1,986,392
Бүгд	6,306,047	9,756,5	15,850,726	16,035,925	16,891,768,	18,059,48
	Жилийн дундаж өсөлт (%/жил)					
	2005-10	2010-15	2015-16	2016-17	2017-18	2005-18
Хөдөө аж ахуй	-1.7	12.6	6.2	1.8	4.5	5.0
Уул уурхай	9.6	13.5	0.2	-5.5	5.1	8.7
Боловсруулах үйлдвэр	12.9	6.7	-0.8	19.9	15.9	10.1
Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	3.6	4.8	1.5	5.0	8.2	4.3
Барилга	8.2	18.6	-4.9	11.4	-8.5	9.8
Санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа	0.6	33.4	2.3	9.1	12.3	13.9
Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	15.6	3.1	1.2	6.7	4.4	8.0

Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	13.9	7.0	0.9	7.6	4.2	8.9
Бүтээгдэхүүний цэвэр татвар	9.1	6.8	0.5	18.5	20.1	9.0
Бүгд	9.1	10.2	1.2	5.3	6.9	8.4
	ДНБ-д эзлэх хувь (%)					
	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Хөдөө аж ахуй	19.8	11.7	13.1	13.7	13.3	13.0
Уул уурхай	21.1	21.5	25.0	24.7	22.2	21.8
Боловсруулах үйлдвэр	5.8	6.8	5.8	5.7	6.5	7.0
Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	2.9	2.3	1.8	1.8	1.8	1.8
Барилга	2.7	2.6	3.7	3.5	3.7	3.1
Санхүү, даатгалын үйл ажиллагаа	3.7	2.5	6.4	6.5	6.7	7.0
Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	5.3	7.0	5.1	5.1	5.1	5.0
Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	28.5	35.3	30.5	30.4	31.0	30.3
Бүтээгдэхүүний цэвэр татвар	10.2	10.2	8.8	8.7	9.8	11.0
Бүгд	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

1990 онд ардчилсан тогтолцоо руу шилжсэний дараа хөдөө аж ахуйн салбар зогсонги байдалд орсон ч 2000 оноос сэргэж эхэлсэн. Байгаль, цаг уурын нөхцөл байдал, малын тоо толгойн өөрчлөлт зэргээс үүдэн ДНБ-ий хөдөө аж ахуйн салбарын өсөлт жил бүр өөр байна. 2010-2015 оны хооронд хөдөө аж ахуйн салбар өндөр өсөлттэй гарсан нь ямааны тоо толгой өсч, ноолуурын үйлдвэрлэл нэмэгдсэнтэй холбоотой. Сүүлийн жилүүдэд салбарын өсөлт удааширсан нь байгаль, цаг агаарын хатуу ширүүн нөхцөл, ямааны тоо толгой өссөнөөс үүдэн бэлчээрийн даац хэтэрсэн зэрэгтэй холбоотой. 2005-2018 оны хооронд ДНБ-ий хөдөө аж ахуйн салбарын жилийн дундаж өсөлт 5.0% байв.

2000 оноос хойш уул уурхайн салбарын өсөлт Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлтийг тодорхойлсоор байна. 2010-2015 оны хооронд ДНБ-ий уул уурхайн салбарын өсөлт хамгийн өндөр буюу 13.5%-д хүрсэн ба мөн энэ хугацаанд ДНБ хамгийн өндөр өсөлттэй байв. 2005-2017 оны хооронд ДНБ-ий уул уурхайн салбарын жилийн дундаж өсөлт 8.7%-тай байв. Түүнчлэн хөдөө аж ахуй, уул уурхайн салбар өссөн ч боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбар тодорхой цаг хугацааны дараа өссөн үзүүлэлттэй гарч байна. 2005-2010 оны хооронд ДНБ-ий өсөлт их байсан нь уул уурхайн салбарын өсөлттэй холбоотой ба сүүлийн жилүүд дэх хөдөө аж ахуйн салбарын өсөлт нь ДНБ-д боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын эзлэх хувь нэмэгдэхэд нөлөөлсөн байна. 2005-2018 оны хооронд ДНБ-ий боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын жилийн дундаж өсөлт 10.1%-тай байв.

2.2.3 ДНБ-ий өсөлт, салбараар

1990 оноос хойш эдийн засгийн бүтцэд ихээхэн өөрчлөлт гарсан. 1995 оны байдлаар ДНБ-д хөдөө аж ахуйн салбарын эзлэх хувь 32.5% байсан бол 2018 онд 13% болтлоо буурсан. 2000 оноос хойш ДНБ-д уул уурхайн салбарын эзлэх хувь өссөөр, 2018 онд 21.8%-д хүрсэн. 2005 оноос хойш боловсруулах үйлдвэрлэлийн салбарын өсөлт тогтвортой байсан ба 2016 оноос өсч эхлэн 2018 онд ДНБ-ий 7.0%-д хүрсэн байна.

Ерөнхийд нь авч үзвэл 1995 оноос хойш ДНБ-д хөдөө аж ахуйн салбарын эзлэх хувь багсаж, үйлчилгээний салбарын эзлэх хувь өссөн байна. 2000 оноос хойш ДНБ-д үйлчилгээний салбарын эзлэх хувьд томоохон өөрчлөлт гараагүй ч, санхүү, даатгал, үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа ихээхэн өргөжиж, 2015 оны байдлаар нийлээд ДНБ-ий 10%-ийг бүрдүүлж эхэлсэн. Энэ нь уул уурхайн салбарт оруулж буй гадаадын хөрөнгө оруулалт, эдийн засгийн огцом өсөлттэй холбоотой.

2.3 Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030-ын биелэлт

2.3.1 ДНБ ба нэг хүнд ногдох ДНБ

ТХҮБ 2030-д эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлтийг 6.6%-иас доошгүй байлгах зорилт тавьсан. 1990 оноос хойш Монгол Улсын эдийн засаг 4.4%-ийн өсөлттэй байсан ба 2010-2017 оны хооронд эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт 8.1%-д хүрч ТХҮБ 2030-ын зорилтыг давж байв. Хүснэгт 2.2.1-ийг харна уу.

ТХҮБ 2030-д нэг хүнд ногдох үндэсний нийт орлогыг 17500 америк долларт хүргэх зорилт тавьсан. Энэ нь Чех (18,160 ам.доллар), Эстони (18,980 ам.доллар), Грек (18,090 ам.доллар), Словак (16,610 ам.доллар) улсуудын нэг хүнд ногдох үндэсний нийт орлоготой тэнцэх үзүүлэлт юм.

Хүснэгт 2.3.1-д 1995 оноос хойших Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ-ийг үзүүлэв. Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ 2015 оныг хүртэл байнга өссөн үзүүлэлттэй байсан ба 2000-2005 оны хооронд жилд 16%-иар, 2005-2010 оны хооронд жилд 24.4%-иар өссөн байдаг. Нэг хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлт 2016 онд 19%-иар буурсан ба 2017, 2018 онд тодорхой хэмжээнд сэргэж 2017 онд 3,574, 2018 онд 4,073 ам.долларт хүрсэн байна. 1995-2018 оны хооронд Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ-ий жилийн дундаж өсөлт 8.6% байв. 2030 оныг хүртэл энэ өсөлтийг хадгалж чадвал нэг хүнд ногдох ДНБ-ийг 10,961 ам.долларт хүргэж, ТХҮБ 2030-ын зорилтын 63%-д хүрнэ.

Хүснэгт 2.3.1 Монгол Улсын нэг хүнд ногдох ДНБ

Он	Валютын ханш (жилийн дундаж, төгрөг, ам.д)	ДНБ, оны үнээр (сая төгрөг)	ДНБ, оны үнээр (сая ам.д)	Хүн ам (мянга)	1 хүнд ногдох ДНБ (ам.д)	Жилийн дундаж өсөлт (%/жил)
1995	473.48	651,456	1,376	2,234.4	616	-
2000	1,097.00	1,224,062	1,116	2,379.5	469	(1995-2000) -5.3
2005	1,221.00	3,041,406	2,491	2,533.4	983	(2000-05) 16.0
2010	1,257.18	9,756,588	7,761	2,653.9	2,924	(2005-10) 24.4
2015	1,995.51	23,150,286	11,601	2,990.2	3,880	(2000-15) 5.8
2016	2,489.53	23,942,866	9,617	3,063.6	3,193	(2015-16) 19.1
2017	2,427.13	27,167,035	11,193	3,131.7	3,574	(2016-17) 13.9
2018	2,472.67	32,093,615	12,979	3,186.3	4,073	(2017-18) 14.0

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

Монгол Улсын ТХҮБ 2030-д тусгасан эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт, нэг хүнд ногдох ДНБ-ий зорилтууд болон Үндэсний статистикийн хорооноос 2017 онд гаргасан “Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо”-ны тооцоолол зөрүүтэй байна. Ийнхүү зөрүүтэй байгаа нь Хүснэгт 2.3.2-т үзүүлсэн 2030 оны ДНБ-ий болон 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийн зорилт нь эдийн засгийн хэтийн төлвөөс давсан байгаатай холбоотой юм.

Хүснэгт 2.3.2 Хүн ам, ДНБ-ий өсөлтийн таамаг 1

Нэр	Таамаг
(a) Хүн амын тоо (2030)	3,862,808
(b) 1 хүнд ногдох ДНБ, 2030 оны зорилт	17,500 ам.доллар
(c) ДНБ, 2030 оны зорилт = (a*b)	67,599 сая ам.доллар
(d) 13 жилийн хугацаанд 11,193 сая ам.доллараас 67,599 сая ам.долларт хүрэх	2018-аас 2030 оны хооронд 14.7% (ТХҮБ 2030-ын зорилт болох 6.6%-иас хэд дахин өндөр)

Эх сурвалж: Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо, Үндэсний статистикийн хороо

Нөгөө талаар 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийг ДНБ-ий өсөлтөөс илүү гарч, хүн ам өсөлтгүй байна гэж тооцоолсонтой холбоотой байж болох юм.

Хүснэгт 2.3.3 Хүн ам, ДНБ-ий өсөлтийн таамаг 2

Нэр	Таамаг
(e) 1 хүнд ногдох ДНБ, 2030 оны зорилт	17,500 ам.доллар
(f) ДНБ, 2018	12,979 сая ам.доллар
(g) Эдийн засгийн жилийн дундаж өсөлт	6.6%
(h) ДНБ, 2030 оны зорилт b)-гээс e) хүртэл	27,947 сая ам.доллар
(i) Хүн амын тоо (2030) = d) / a)	1,596,971 хүн (2018 оны суурин хүн амын 50%)

Эх сурвалж: Хүн амын 2015-2045 оны шинэчилсэн хэтийн тооцоо, Үндэсний статистикийн хороо

Одоогоор Монгол Улсын хүн ам өсөх хандлагатай байгаа тул 2030 оныг хүртэл хүн амын тоо их хэмжээгээр буурна гэж тооцоолол хийх нь бодит бус юм. Ийнхүү зөрүүтэй үр дүн гарч байгаагийн шалтгаан нь ДНБ-ий өсөлтөөс их 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийн зорилт тавьсан явдал юм. 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийг тодорхойлох нэг арга нь ДНБ-ий өсөлтөөс хүн амын өсөлтийг хасах юм. Хэрэв 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлт нь ДНБ-ий өсөлтийг давсан тохиолдолд хүн ам өсөлтгүй байна гэсэн үг. Тиймээс ТХҮБ 2030-ын ДНБ болон 1 хүнд ногдох ДНБ-ий өсөлтийн зорилтыг илүү бодит болгох үүднээс тооцоо хийн, өөрчлөх шаардлагатай.

2.3.2 Хүний хөгжлийн индекс

Хүний хөгжлийн индекс (ХХИ) нь хүн амын дундаж наслалтын индекс, боловсролын түвшний индекс, нэг хүнд ногдох орлогын индексээс бүрддэг. Хүний хөгжлийн эдгээр суурь үзүүлэлтүүд нь тухайн улс, орны хөгжлийн нэг хэмжигдэхүүн болдог. ХХИ-ийг 0-оос 1 оноогоор үнэлдэг. 2018 оны байдлаар хамгийн өндөр оноотой улс нь 0.953, хамгийн бага оноотой улс нь 0.354 оноотой байна. ЭЗХАХБ-ын гишүүн орнуудын дундаж оноо 0.895 байна.

2010 оны хүртэл Монгол Улсын ХХИ бага багаар буурсан үзүүлэлттэй байсан бол 2010 оноос хойш ХХИ тогтвортойгоор өсч байна. ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг хүний хөгжлийн өндөр үзүүлэлт бүхий эхний 70 орны нэг болгох зорилт тавьсан. Монгол Улс тус үзүүлэлтээр 2014 онд 90, 2018 онд 92-р байрт эрэмбэлэгдсэн байдаг.

Дээрх 3 индексээс дундаж наслалтын индекс болон нэг хүнд ногдох орлогын индекс 2000 оноос хойш тогтвортойгоор өсч байгаа ба боловсролын түвшний индекс буурсан үзүүлэлттэй байна. ХХИ сүүлийн жилүүдийн чиг хандлагаар өөрчлөгдсөн тохиолдолд ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхэд хүндрэл үүснэ.

Хүснэгт 2.3.4 Хүний хөгжлийн индексийн өөрчлөлт, бүсээр

	Он				
	2010	2015	2016	2017	2018
Нийт	0.756	0.736	0.734	0.734	0.740
Баруун бүс	0.697	0.667	0.664	0.659	0.664
Хангайн бүс	0.747	0.677	0.682	0.680	0.682
Төвийн бүс	0.735	0.695	0.693	0.690	0.693
Зүүн бүс	0.706	0.689	0.695	0.691	0.695
Улаанбаатарын бүс	0.776	0.813	0.814	0.814	0.822

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

*2016-2018 оны ХХИ-г шинэчилсэн аргачлалын дагуу тооцоолов.

2.3.3 Хүн амын дундаж наслалт

2018 онд хүн амын дундаж наслалт 70.19 буюу эрэгтэй хүний дундаж наслалт 66.11, эмэгтэй хүний дундаж наслалт 75.78 байв. Өнгөрсөн 28 жилийн хугацаанд эмэгтэй хүний дундаж наслалт 9.22 жилээр, эрэгтэй хүний дундаж наслалт 5.74 жилээр өссөн байна. ТХҮБ 2030-ын дундаж наслалтыг 78-д хүргэх зорилтод хүрэхийн тулд хүн амын дундаж наслалтыг жилд 0.65 жилээр нэмэгдүүлэх шаардлагатай. 2005-2010 оны хооронд хүн амын дундаж наслалт жилд 0.57 жилээр өссөн нь өнгөрсөн 28 жилийн хамгийн өндөр үзүүлэлт байв. Зарим бүс, нутгуудад хүн амын дундаж наслалт жилд 0.62-оос ихээр өссөн үзүүлэлтүүд байдаг. Тухайлбал хүн амын дундаж наслалт жилд Баруун бүсэд 0.69, Төвийн бүсэд 0.67, Зүүн бүсэд 0.81, Улаанбаатар хотод 0.69 жилээр тус тус өсч байсан үзүүлэлтүүд байна. Өнгөрсөн хугацаанд үзүүлсэн сайн үзүүлэлтүүдээ хадгалж чадвал ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэх боломжтой.

Хүснэгт 2.3.5 Хүн амын дундаж наслалт

Он	Нийт	Эрэгтэй	Эмэгтэй	Дундаж наслалтын зөрүү	Дундаж наслалтын өөрчлөлт (жил)
1990	63.37	60.37	66.22	-5.85	-
1995	63.78	62.01	65.43	-3.33	0.08
2000	63.18	60.40	66.10	-5.70	-0.12
2005	65.21	62.11	68.61	-6.50	0.41
2010	68.05	64.93	72.26	-7.33	0.57
2015	69.89	66.02	75.84	-9.82	0.37
2016	69.57	65.58	75.10	-9.52	-0.32
2017	69.89	65.88	75.44	-9.56	0.32
2018	70.19	66.11	75.78	-9.67	0.45
1990-2018 өөрчлөлт	6.82	5.74	9.56	-3.82	0.37

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, Үндэсний статистикийн хороо

2.3.4 Ядуурлын түвшин ба орлогын хуваарилалт

(1) Ядуурлын түвшин

ТХҮБ 2030-д ядуурлын бүх төрлийг эцэс болгох зорилт тавьсан. Үндэсний статистикийн хорооны 2018 оны тоон мэдээгээр Монгол Улсын бүсүүдийн ядуурлын шугамыг дараах байдлаар гаргасан байна.

- Баруун бүс: 1 хүний сарын орлого 178,000 төгрөг;
- Хангайн бүс: 1 хүний сарын орлого 182,600 төгрөг;
- Төвийн бүс: 1 хүний сарын орлого 175,600 төгрөг;

- Зүүн бүс: 1 хүний сарын орлого 174,000 төгрөг;
- Улаанбаатар: 1 хүний сарын орлого 198,600 төгрөг.

Хот, суурин газрын тодорхойлолтыг Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хуулинд “Хот нь 15000-аас доошгүй оршин суугчтай, тэдгээрийн дийлэнх хувь нь голлон үйлдвэр, үйлчилгээний салбарт ажилладаг, хот бүрдүүлэгч дэд бүтэц хөгжсөн, өөрийн удирдлага бүхий төвлөрсөн суурин газар юм” гэж заасан байдаг.

Хүснэгт 2.3.6-д үзүүлсэн сүүлийн жилүүдийн ядуурлын түвшний өөрчлөлтөөс дараах ажиглалтыг хийв. Үүнд:

- 2018 онд Монгол Улсын ядуурлын түвшин 28.4 хувь байсан. Ядуурлын бүх төрлийг эцэс болгох ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхийн тулд 2030 оныг хүртэл ядуурлын түвшинг жилд 2.4%-иар бууруулах шаардлагатай.
- Монгол Улсын ядуурлын түвшин 2014 оныг хүртэл буурч байснаа эдийн засгийн өсөлт удааширсантай холбоотойгоор 2016 онд өссөн байна. Үүнээс харахад эдийн засгийн өсөлтийн удаашрал нь ядуурлын түвшин нэмэгдэхэд нөлөөлж, бага орлоготой өрхүүдэд илүү хүнд нөлөө үзүүлж байна. 2018 онд эдийн засгийн өсөлт 7.2% байхын хажуугаар ядуурлын түвшинд бага зэрэг сайжирсан үзүүлэлт харагдаж байна.
- Хотод болон хөдөөд ядуурлын түвшний чиг хандлага ижил байна. Хөдөөд ядуурлын түвшин илүү өндөр ч, 2010 онд 15.8%-тай байсан ядуурлын түвшин, 2018 онд 3.6% болж буурсан байна.
- Таван бүсэд ядуурлын түвшний чиг хандлага ижил байна. 2010 онд Баруун бүсэд, 2012 онд Хангайн бүсэд, 2014, 2016, 2018 онд Зүүн бүсэд ядуурлын түвшин хамгийн өндөр байв.
- Аймаг, сумдын төв болон хөдөө орон нутагт мөн ижил чиг хандлагатай байгаа нь ажиглагдсан. Аймаг, сумдын төвийн ядуурлын түвшний ялгаа багасч байгааг 2010 онд аймаг, сумдын төвийн ядуурлын түвшний ялгаа 2.4% байснаа 2018 онд 1.2% болсноос харж болно. Харин 2012 онд сумын төвийн ядуурлын түвшин аймгийн төвийнхөөс бага байсан байна.
- 2018 онд Улаанбаатарын бүсээс бусад бүх бүсэд ядуурлын түвшин буурсан үзүүлэлттэй байна. Энэ нь нийслэлд байнга оршин суух шилжилт хөдөлгөөнийг 2016 онд зогсоосон шийдвэрийн дараа албан ёсоор бүртгүүлж, шилжилт хийлгээгүй иргэдийн тоо өсч, эдгээр иргэд эрхэлсэн ажилгүй байгаатай холбоотой байж болох юм.

Хүснэгт 2.3.6 Ядуурлын түвшний өөрчлөлт, бүсээр, аймаг, сумын төвөөр

	хувиар (%)				
	2010	2012	Он 2014	2016	2018
Нийт	38.8	27.4	21.6	29.6	28.4
Хот, суурин газар	33.2	23.3	18.8	27.1	27.2
Хөдөө орон нутаг	49.0	35.4	26.4	34.9	30.8
Баруун бүс	52.7	32.3	26.0	36.0	31.8
Хангайн бүс	51.9	38.5	25.3	33.6	30.8
Төвийн бүс	29.9	28.2	22.2	26.8	26.1
Зүүн бүс	42.3	33.4	31.4	43.9	37.4
Улаанбаатарын бүс	31.2	19.9	16.4	24.8	25.9
Аймгийн төв	37.3	30.4	23.8	31.8	30.1
Сумын төв	39.7	27.5	24.7	32.3	28.9
Хөдөө	56.1	29.6	27.9	38.0	32.9

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

- Тайлбар: Ядуурлын шугам (1 хүний сарын орлого): Баруун бүсэд 178,000 төгрөг, Хангайн бүсэд 182,600 төгрөг, Төвийн бүсэд 175,600 төгрөг, Зүүн бүсэд 174,000 төгрөг, Улаанбаатарын бүсэд 198,600 төгрөг.

(2) Орлогын хуваарилалт

ТХҮБ 2030-д орлогын тэгш бус байдлын коэффициентийг 2030 он гэхэд 0.30-д хүргэх зорилт тавьсан. ЖАЙКА-гийн Төслийн баг Монгол Улсын сүүлийн жилүүдийн орлогын хуваарилалтын үзүүлэлтийг үнэлэхийн тулд Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018-ын орлогын хуваарилалтын мэдээллийг ашиглаж, орлогын тэгш бус байдлын коэффициентийг хялбар аргаар тооцов. Хүснэгт 2.3.7-г харна уу.

Хүснэгт 2.3.7 Монгол Улсын орлогын тэгш бус байдлын коэффициент

Он	Нийт	Хот	Хөдөө
2010	0.433	0.421	0.390
2015	0.419	0.398	0.421
2016	0.412	0.394	0.418
2017	0.424	0.410	0.418
2018	0.423	0.408	0.416

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018-ын орлогын хуваарилалттай холбоотой мэдээллийг ашиглаж, ЖАЙКА-гийн Төслийн баг тооцоолов

Хүснэгт 2.3.7-гоос 2010-2018 оны хооронд орлогын тэгш бус байдлын коэффициент хот болон хөдөө, орон нутагт их зөрүүгүй буюу 0.39-өөс 0.43-ын хооронд хэлбэлзэж байгааг харж болно.

Хүснэгт 2.3.8-д ТХҮБ 2030-ын зорилт болох орлогын тэгш бус байдлын коэффициент 0.30 байх үеийн орлогын хуваарилалтыг 2018 оны хуваарилалттай харьцуулж үзүүлэв. Энэ тохиолдолд хамгийн бага орлоготой хоёр орлогын бүлэг (сарын орлого нь 300,000 хүртэлх болон 300,001-500,000 төгрөгийн орлоготой өрхүүд) болон хамгийн их орлоготой гурван орлогын бүлгийн (сарын орлого нь 1,100,001 төгрөгөөс дээш орлоготой өрхүүд) харьцааг багасгаж, дунд орлогын бүлгийн (500,001-700,000 болон 700,001-900,000 төгрөгийн орлоготой өрхүүд) харьцааг нэмэгдүүлж орлогын хуваарилалт илүү тэгш болох нөхцөл бүрдэж байна. ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхийн тулд бага орлоготой өрхүүдийн амьжиргааг сайжруулах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

Хүснэгт 2.3.8 ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэх орлогын хуваарилалтын жишээ

хувиар (%)

Өрхийн сарын орлого, төгрөгөөр, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр	Орлогын хуваарилалт	
	Орлогын тэгш бус байдлын коэффициент = 0.42 (2018 оны байдлаар)	Орлогын тэгш бус байдлын коэффициент = 0.30 (ТХҮБ 2030-ын зорилт)
-300,000	26.6	15.0
300,001-500,000	26.1	20.0
500,001-700,000	19.4	30.0
700,001-900,000	11.7	25.1
900,001-1,100,000	6.4	6.4
1,100,001-1,600,000	6.3	6.0
1,600,001-2,100,000	2.0	1.5
2,100,001-	1.5	1.0
Нийт	100.0	100.0

Эх сурвалж: 2017 онд харгалзах утгуудыг Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018-аас авсан ба, ЖАЙКА-гийн Төслийн баг орлогын тэгш бус байдлын коэффициент 0.30 байх үеийн харгалзах утгуудыг тооцож гаргав.

2.3.5 Дэлхийд өрсөлдөх чадварын үзүүлэлт

Өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтийг байгууллагууд, дэд бүтэц, макро эдийн засгийн орчин зэрэг 12 суурь үзүүлэлтээр үнэлдэг. Дэлхийн Эдийн засгийн форумаас эрхлэн гаргадаг “Дэлхийн улсуудын өрсөлдөх чадварын индекс”-ийн 2016-17 оны тайланд Монгол Улс 138 орноос 102-т жагссан байна. Монгол Улс 2016 онд макро эдийн засгийн орчин, санхүүгийн зах зээлийн бүтээмж, технологийн бэлэн байдал, дээд боловсрол, сургалт гэсэн 4 үзүүлэлт дээр ахиц гаргасан байна. Эдгээр үзүүлэлтүүд ахихад нөлөөлсөн хүчин зүйлсэд гар утас хэрэглэгчдийн тоо, интернетийн хурд болон интернет хэрэглэгчдийн тоо нэмэгдсэн зэрэг багтана. Түүнчлэн инфляцийн түвшин буурч 5.9% болсон нь макро эдийн засгийн орчны үзүүлэлтэд эерэгээр нөлөөлсөн байна. Монгол Улсын хувьд бизнесийн ур чадвар, хөдөлмөрийн зах зээлийн бүтээмж, зах зээлийн багтаамж, байгууллагууд гэсэн 4 үзүүлэлт дээр буурсан үзүүлэлттэйгээр үнэлэгдсэн байна.

Дэлхийн Эдийн засгийн форумаас гаргасан “Дэлхийн улсуудын өрсөлдөх чадварын индекс”-ийн 2019 оны тайланд Монгол Улс өмнөх оныхоос 0.1 оноогоор буурч 52.6 оноотойгоор 141 орноос 102-т жагссан байна. Энэ нь өмнөх оныхоос 3 байр ухарсан үзүүлэлт юм.

ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтээр эхний 70 орны нэг болгох зорилт тавьсан. Монгол Улс тус үзүүлэлтээр 2014 онд 104, 2019 онд 102-р байрт эрэмбэлэгдсэн байна. Өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтэд сүүлийн жилүүдийн чиг хандлагаар өөрчлөлт гарсан тохиолдолд ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхэд хүндрэл үүснэ.

2.3.6 Бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлт

Дэлхийн банкны “Бизнес эрхлэхүй” тайлангийн мэдээллээс харахад бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлт өндөр байна гэдэг нь шинээр бизнес эхлүүлж, эрхлэхэд бизнесийн орчин таатай байна гэсэн үг юм. Бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлт нь хэд хэдэн шалгуур үзүүлэлт бүхий 10 суурь үзүүлэлтээс бүрдэнэ.

2018 онд Монгол Улс 190 орноос эдгээр 10 суурь үзүүлэлтийн барилгын зөвшөөрөл авах үзүүлэлтээр 23-т, цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах үзүүлэлтээр 148-д, хөрөнгө бүртгүүлэх үзүүлэлтээр 49-т, зээл авах үзүүлэлтээр 22-т, жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг хамгаалах үзүүлэлтээр 33-т, татвар төлөх үзүүлэлтээр 61-д, хил дамнасан худалдаа эрхлэх үзүүлэлтээр 117-д, гэрээний хэрэгжилтийг сайжруулах үзүүлэлтээр 66-т, төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх 152-т тус тус жагссан байна. Монгол Улсын хувьд шинээр бизнес эхлүүлэх, хөрөнгө бүртгүүлэх, гэрээний хэрэгжилтийг сайжруулах үзүүлэлтээр сайн байгаа ч цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах, төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх үзүүлэлтүүд нь байр ухрахад нөлөөлж байна.

Хүснэгт 2.3.9-с бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж байгууллагуудын тоо бүсүүдэд жигд нэмэгдэж байгааг харж болно.

Хүснэгт 2.3.9 Бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж байгууллагын тоо, бүсээр

	Он				
	2010	2015	2016	2017	2018
Нийт	73,795	126,560	141,502	155,065	170,166
Баруун бүс	4,382	7,867	8,462	9,197	9,801
Хангайн бүс	5,964	10,812	11,758	12,792	13,633
Төвийн бүс	7,685	11,700	12,587	13,804	15,258
Зүүн бүс	2,138	3,815	4,217	4,600	5,037
Улаанбаатарын бүс	53,626	92,366	104,478	114,672	126,437

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018

Хэдийгээр ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлтээр дэлхийн эхний 40 орны нэг болгох зорилт тавьсан ч 2014 онд 56-р байрт жагсаж байсан Монгол Улс 2015 онд 64-р байрт, 2016, 2017 онд 62-р байрт, 2018 онд 74-р байрт ухарч жагссан байна. Уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулалттай холбоотой хэд хэдэн хүчин зүйлс үүнд нөлөөлсөн байх талтай. Монгол Улс 2019 онд бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлтээр 67.74 оноогоор 74-р байрт жагссан байна. Энэ нь өмнөх оныхоос 0.27 оноогоор ахисан үзүүлэлт юм. 2019 онд 40 дүгээр байрт Словен улс 75.61 оноогоор жагссан байна. 2019 оны бизнес эрхлэлтийн үзүүлэлтийн хувьд Монгол Улс хөрөнгө оруулалтын орчноо жил бүр 0.716 хувиар тогтвортойгоор сайжруулж байж 2030 онд дэлхийн эхний 40 орны нэг болох нөхцөл бүрдэнэ. ТХҮБ 2030-ын зорилтот түвшинд хүрэхийн тулд сүүлийн жилүүдийн үзүүлэлтүүдээс илүү үзүүлэлтүүдийг гаргах шаардлагатай.

Монгол Улсын бизнесийн орчны үнэлгээг Хүснэгт 2.3.10-аас харна уу.

Хүснэгт 2.3.10 Дэлхийн банкны “Бизнес эрхлэхүй-2018” тайлан

Үзүүлэлт	Оноо	Байр
Бизнес эхлүүлэх	86.90	87
Барилгын зөвшөөрөл авах	78.19	23
Цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах	54.88	148
Хөрөнгө бүртгүүлэх	74.14	49
Зээл авах	80.00	22
Жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг хамгаалах	68.33	33
Татвар төлөх	77.32	61
Хил дамнасан худалдаа эрхлэх	66.89	117
Гэрээний хэрэгжилтийг сайжруулах	61.36	66
Төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх	29.39	152
Нийт дүн	67.74	74

Эх сурвалж: “Бизнес эрхлэхүй 2019: Шинэтгэлийн төлөө суралцах нь” тайлан, Дэлхийн банк

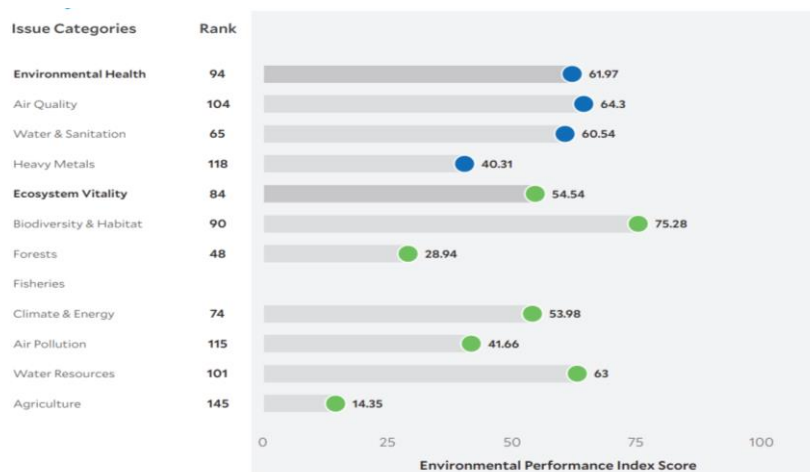
Нийт дүнгээс доогуур оноо авсан хүчин зүйлсэд “цахилгаан эрчим хүчээр хангагдах” (148), “хил дамнасан худалдаа эрхлэх” (117), “төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх” (152) зэрэг орж байна. Цахилгаан эрчим хүчний дэд бүтцийг шийдэж, сайжруулснаар эрчим хүчээр хангагдахтай холбоотой тулгарч буй бэрхшээлийг шийдвэрлэх боломжтой. Харин хил дамнасан худалдаа эрхлэлтийг сайжруулах нь илүү нарийн төвөгтэй асуудал бөгөөд тус үзүүлэлтийг хангахын тулд тээвэр, логистикийн дэд бүтцийг сайжруулах, хууль, эрх зүйн орчныг шинэчлэх, хөрш орнуудтай зөвшилцөлд хүрэх шаардлагатай. “Төлбөрийн чадваргүй байдлыг шийдвэрлэх”-тэй холбоотой асуудлыг хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, хэрэгжилтийг сайжруулснаар шийдвэрлэх боломжтой. ТХҮБ 2030-ын зорилтуудад хүрэхийн тулд эдгээр бага үнэлгээ авсан хүчин зүйлсийг сайжруулахаар тогтмол хүчин чармайлт гаргаж, ТХҮБ 2030-ын зорилтыг давсан үнэлгээ авсан “барилгын зөвшөөрөл авах” (23), “зээл авах” (22), “жижиг хувьцаа эзэмшигчдийг хамгаалах” (33) зэрэг хүчин зүйлсийг хадгалж авч үлдэх нь чухал.

2.3.7 Байгаль орчны үзүүлэлт

Байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээ (БОГҮ) нь улс орнуудын Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй байгаль орчны бодлогын хэрэгжилтийг хянадаг арга хэрэгсэл юм. БОГҮ нь орчны эрүүл мэнд, байгалийн экосистемийн бүрэн бүтэн байдлын гэсэн үндсэн хоёр үнэлгээ, агаарын бохирдол, байгалийн болзошгүй аюулд өртөмтгий байдал, шаардлага хангаагүй ус, ариун цэврийн байгууламж зэрэг хэд хэдэн шалгуур үзүүлэлтүүдээс бүрдэнэ.

ТХҮБ 2030-д Монгол Улсыг байгаль орчны багц үзүүлэлтээр эхний 90 орны нэг болгох зорилт тавьсан. 2018 оны байдлаар Монгол Улс тус үзүүлэлтээр 83-т эрэмбэлэгдэж байгаа ба дээрх зорилтод хүрсэн байна.

Зураг 2.3.1-д үзүүлсэнчлэн ХАА-ын салбарын үзүүлэлт бусад үзүүлэлттэй харьцуулахад маш доогуур байна. ХАА-ын салбар нь аж амьдралтай салшгүй холбоотой ч зөв менежментгүй тохиолдолд байгаль орчинд ихээхэн хор хөнөөлтэй байгааг харж байна. БОГҮ-г сайжруулахын тулд тэг элдэншүүлэлтийн технологийг нэвтрүүлэх зэргээр ХАА-ын салбарын үйл ажиллагааг сайжруулах шаардлагатай.

Эх сурвалж: <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/MNG>, Yale University

Зураг 2.3.1 2018 оны Монгол Улсын байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээний оноо

2.3.8 Эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын нийгмийн даатгалд хамрагдсан байдал

ТХҮБ 2030-д эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын нийгмийн даатгалд хамрагдалтыг 99%-д хүргэнэ гэсэн зорилт тавьсан. 2014 оны байдлаар энэ хувь дөнгөж 84.4% байсан байна. 2019 оны байдлаар нийгмийн даатгалд хамрагдалтын хувь 70.1% болж буурсан ба энэ нь зорилтот түвшнээс 28.9%-иар бага байна. Энэ нь 2015-2017 онд эдийн засгийн өсөлт буурсантай холбоотой. Монгол Улсын Засгийн газар 2018 онд нийгмийн даатгалын сангийн орлогыг ердөө 2%-иар нэмэгдүүлсэн ба цаашид ийнхүү нэмэгдүүлэх төлөвлөгөөтэй байна. Үүний үр дүнд эдийн засгийн идэвхтэй хүн амын нийгмийн даатгалд хамрагдалтын хувь буурсан байж болзошгүй юм. ТХҮБ 2030-ын дээрх зорилтод хүрэх нь Монгол Улсын хувьд сорилт болох ба энэ зорилтод хэрхэн хүрэх арга зам нь тодорхойгүй байна. 11 жилийн хугацаанд 28.9%-ийн өсөлт буюу жилд 2.62%-ийн өсөлтийг үзүүлж байж тус зорилтод хүрэх нөхцөл бүрдэнэ.

ЖАЙКА 4 жилийн хугацаатай “Нийгмийн даатгалын үйл ажиллагааны чадавхыг бэхжүүлэх төсөл”-ийг 2016 оноос хэрэгжүүлж байна. Тус төслийн зорилго нь НДЕГ-ын нийгмийн даатгалын хамруулалт, шимтгэл хураалт болон даатгал олгох үйл ажиллагааг сайжруулах зорилготой. Төслийн үйл ажиллагаагаар дамжуулж нийгмийн даатгалын салбарын менежментийг сайжруулах ажилд хувь нэмэр оруулах боломжтой.

2.3.9 Эрүүл мэнд

(1) Нялхасын эндэгдэл

ТХҮБ 2030-д нялхасын эндэгдлийн түвшинг 1000 амьд төрөлтөд 8 болгож бууруулах зорилт тавьсан. Хүснэгт 2.3.8, Зураг 2.3.1-д 1990 оноос хойших нялхасын эндэгдлийн түвшний өөрчлөлтүүдийг бүсээр харуулав.

ОУВС-гийн “Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, 2019 оны 2-р сар” тайлангийн мэдээллээр нялхасын эндэгдлийн түвшин 2018 онд 13.4, 2019 оны 1, 2-р сард 16.2 байна. Тус тайланд нялхасын эндэгдлийн түвшинг бүс, нутгаар оруулаагүй байв.

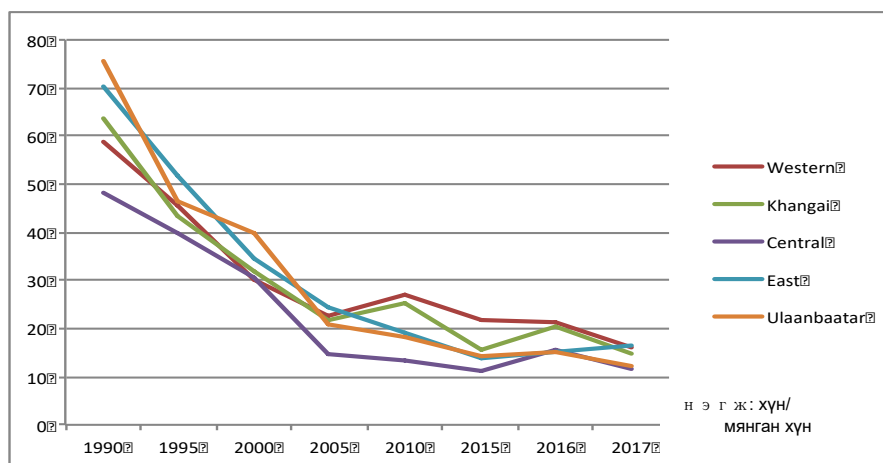
Нялхасын эндэгдлийн түвшинтэй холбоотойгоор дараахь дүгнэлтүүдийг хийв.
Үүнд:

- 2018 оны байдлаар нялхасын эндэгдлийн түвшин 1000 амьд төрөлтөд 13.4 байгаа нь Дэлхийн банкны тодорхойлсон дундаж орлоготой буюу нэг хүнд ногдох ҮНО нь 996 ам.доллараас 3,895 ам.доллар байдаг улс, орнуудын нялхасын эндэгдлийн дундаж түвшний талтай тэнцүү байна. ТХҮБ 2030-ын нялхасын эндэгдлийн түвшинг 1000 амьд төрөлтөд 8 болгож бууруулах зорилт нь дундаас дээш орлоготой улс, орнууд (1000 амьд төрөлтөд 12) болон өндөр орлоготой улс, орнуудын (1000 амьд төрөлтөд 5) нялхасын эндэгдлийн түвшний хооронд байна.
- 2005 оныг хүртэл бүх бүс нутагт нялхасын эндэгдлийн түвшин огцом буурсан ба түүнээс хойш сайжрах явц удаашралтай байна.
- Улаанбаатарын болон Зүүн бүсэд нялхасын эндэгдлийн түвшинг хамгийн ихээр бууруулж чадсан ба 1990-2018 оны хооронд эндэгдлийг 1000 амьд төрөлтөд 62.0-оор бууруулсан байна.
- 2016 онд нялхасын эндэгдлийн түвшин Баруун бүсээс бусад бүсүүдэд нэмэгдсэн байна. Төвийн бүсээс бусад бүсүүдэд 2017, 2018 оны үзүүлэлт 2015 оныхоос илүү сайжирсан байна.
- 1990-2018 оны хооронд нялхасын эндэгдлийн түвшин жилд дунджаар 5.4%-иар буурсан ба энэ хувийг цаашид тогтвортой баривал 2030 он гэхэд нялхасын эндэгдлийн түвшинг 1000 амьд төрөлтөд 6.9-д хүргэж, ТХҮБ 2030-ын зорилтыг давуулах юм. 2005-2018 оны хооронд нялхасын эндэгдлийн түвшин жилд дунджаар 3.3%-иар буурсан ба 2030 оныг хүртэл энэ хувиар эндэгдлийн түвшинг бууруулбал нялхасын эндэгдлийн түвшин 1000 амьд төрөлтөд 9.0 болох ба ТХҮБ 2030-ын зорилтод хараахан хүрэхгүй.

Хүснэгт 2.3.11 Нялхасын эндэгдлийн түвшин, бүсээр

Он	Нялхасын эндэгдлийн түвшин (1000 амьд төрөлт тутамд)						Хамгийн их/ хамгийн бага	
	Баруун	Хангай	Төв	Зүүн	Улаан баатар	Монгол		
1990	58.8	63.5	48.1	70.3	75.6	64.4	1.57	
1995	45.4	43.3	39.8	51.7	46.6	44.4	1.30	
2000	30.3	31.8	30.6	34.4	39.9	32.8	1.32	
2005	22.7	21.9	14.7	24.4	20.8	20.7	1.66	
2010	26.9	25.3	13.5	19.3	18.2	20.2	1.99	
2015	21.6	15.8	11.2	13.8	14.3	15.0	1.93	
2016	21.3	20.5	15.7	15.3	15.0	16.8	1.42	
2017	16.1	14.8	11.4	16.3	12.2	13.6	1.43	
2018	15.6	14.0	11.7	8.3	13.6	13.4	1.88	
1990-2018 оны хоорондох өөрчлөлт	Тоогоор	-43.2	-49.5	-36.4	-62.0	-62.0	-51.0	-
	%/жил	-4.6	-5.3	-5.1	-7.3	-5.9	-5.4	-

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, Үндэсний статистикийн хороо

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, Үндэсний статистикийн хороо

Зураг 2.3.2 Нялхасын эндэгдлийн түвшин, бүсээр

(2) Эхийн эндэгдэл

ТХҮБ 2030-д эхийн эндэгдлийн түвшинг 100,000 амьд төрөлтөд 15 болгож бууруулах зорилт тавьсан. Монгол Улсад эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 2017 онд 27.0, 2018 онд 26.6 байсан нь Дэлхийн банкны 2015 оны судалгаа дахь Зүүн Ази, Номхон далайн орнууд (59.0), дундаж орлоготой орнуудынхаас (180.0) хэд дахин бага байв. Эхийн эндэгдлийн түвшин 2016 онд нэмэгдэж, 2017 онд буурсан нь нялхасын эндэгдлийн түвшинтэй ижил байв. Хүснэгт 2.3.9-ийг харна уу.

Дэлхийн банкны судалгаанаас харахад 1990 онд Монгол Улсад эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 186 байсан байна. Эхийн эндэгдлийн түвшин буурсан тоог хувиар авч үзвэл 1990-2018 оны хооронд жилд дунджаар 6.7% байна. Цаашид ийм хувиар эндэгдлийн түвшин буурна гэж үзвэл 2030 он гэхэд эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 11.5 болж, ТХҮБ 2030-ын зорилт 15.0-д хүрэх юм. Түүнчлэн өндөр орлоготой улс орнуудын эхийн эндэгдлийн

түвшингээс (2015 оны байдлаар 13.0) бага эндэгдэлтэй болно. 2014-2018 оны хооронд эндэгдлийн түвшин жилд дунджаар 3.4%-иар буурсан ба 2030 хүртэл энэ хувиар буурвал, эхийн эндэгдлийн түвшин 100,000 амьд төрөлтөд 17.6 болох хэдий ч ТХҮБ 2030-ын зорилтод хараахан хүрэхгүй.

Хүснэгт 2.3.12 Эхийн эндэгдлийн түвшин

Он	Эхийн эндэгдлийн түвшин
2014	30.6
2015	26.6
2016	49.0
2017	27.0
2018	26.6
2019 оны 1-2-р сар	25.3
2030 оны зорилт	15.0

Эх сурвалж: (1) Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо, (2) Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, 2019 оны 2-р сар

(3) Эрүүл мэндийн үйлчилгээ, зардал

2015 онд 100,000 амьд төрөлтөд 26.0 байсан эхийн эндэгдлийн түвшин мөн 1000 амьд төрөлтөд 15.0 байсан нялхасын эндэгдлийн түвшин 2016 онд 49.0, 16.8 болж тус тус өссөн байна. Харин 2017 онд эх, нялхасын эндэгдлийн түвшин 2015 оныхоос ч буурсан байна. 2016 онд эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүд тийнхүү буурсан нь тус онд Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт дөнгөж 1.2% байсантай холбоотой. Эдийн засгийн өсөлт бага байсны дүнд 2015 оноос 2016 оны хооронд ядуурлын түвшин 21.6%-иас 29.6%-д хүрч, орлогын тэгш бус байдлын коэффициент 0.37-гоос 0.42 болж өссөн байна. Түүнчлэн 2015 онд иргэд нэг сард дунджаар 13,505 төгрөгийг эрүүл мэнддээ зарцуулдаг байсан бол 2016 онд 15.7%-иар буурч, 11,383 төгрөг болсон байна. Хүснэгт 2.3.13-т үзүүлсэн онуудад эрүүл мэндийн үйлчилгээний цар хүрээ өргөжсөн ч, өрхийн эрүүл мэнддээ зарцуулж буй төсөв багассан нь эх, нялхасын эндэгдлийн түвшин нэмэгдэхэд нөлөөлөх хүчин зүйл болсон байна. Энэ нь эдийн засгийн тогтворгүй байдал иргэдийн амьдралын чанарт шууд нөлөөлж байгааг харуулж байна.

Хүснэгт 2.3.13 Эрүүл мэндийн салбарын зардал, эмнэлгийн хүчин чадал

Он	Эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн зардал (сая төгрөг)	Эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн зардлын эзлэх хувь (%)		Эм, эмнэлгийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийн зардал, 2010 оны зэрэгцүүлэх үнээр (сая төгрөг)	Эмнэлгийн хүчин чадал	
		Улсын төсвийн зардлагад эзлэх хувь	ДНБ-д эзлэх хувь		Эмнэлгийн орны тоо	Их эмчийн тоо
2005	15,947	2.1	0.5	15,947	18,285	6,788
2010	42,014	1.4	0.4	23,368	17,821	7,497
2015	86,008	1.2	0.4	30,285	21,720	9,563
2016	117,933	1.2	0.5	41,007	22,960	10,000
2017	118,944	1.3	0.4	38,860	23,897	10,576
2018	137,979	1.5	0.4	байхгүй	24,884	11,169

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, Үндэсний статистикийн хороо

Бусад хөгжиж буй орнуудын эрүүл мэндийн үйлчилгээтэй харьцуулахад Монгол Улсын эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж өндөр байна. Тухайлбал Монгол Улсад 1 эмчид ногдох хүний тоо 2017 оны байдлаар 296 байсан нь Австрали (286), Дани (270), Франц (312) зэрэг улсуудтай ойролцоо, Япон (397), Солонгосоос (434) бага байв. Гэвч эх, нялхасын эндэгдлийн түвшний үзүүлэлтүүдийг авч үзвэл Монгол Улсын эрүүл мэндийн салбар нь үйлчилгээ авч буй хүмүүсийн тооноос илүү, чанарт анхаарах шаардлага тулгарч байгаа нь харагдаж байна.

(4) Эрүүл мэнд ба амьдралын хэв маяг

Архи, согтууруулах ундааны хэрэглээ нь хүн амын эрүүл мэндийн байдал, халдварт бус өвчний тархалтад нөлөөлдөг хүчин зүйл болдог. 2016 онд Монгол Улсад эрэгтэйчүүдийн архи, согтууруулах ундааны хэрэглээ 27.6 литр, эмэгтэйчүүдийнх 9.9 литр байсан ба насанд хүрсэн нэг хүний жилийн дундаж хэрэглээ 21.9 литр байсан байна. Энэ нь дэлхийн болон Номхон далайн Баруун бүс нутгийн дунджаас их үзүүлэлт юм. Нийт архи, согтууруулах ундаа хэрэглэсэн эрэгтэйчүүдийн 27.9%, эмэгтэйчүүдийн 5.3% (дунджаар 16.4%) нь 30 хоногийн хугацаанд хамгийн багадаа нэг удаа 60 граммаас дээш согтууруулах ундаа хэрэглэсэн байв.

2.3.10 Тусгай хамгаалалттай газар нутаг

Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний үйл ажиллагаа байгаль орчин доройтож, байгалийн нөөц шавхагдахад ихээхэн нөлөөлөх болсон. Тиймээс байгалийн нөөц баялгийг хамгаалж, экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалахын тулд тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тоог нэмэгдүүлэх хэрэгцээ шаардлага урьд урьдынхаас их байна. Үүнтэй холбогдуулан Монгол Улсын ЗГ 2019 оны 5-р сарын 2-ны өдөр улсын хэмжээнд 22 газрыг улсын тусгай хамгаалалтад авах шийдвэрийг гаргасан ба үүний дүнд тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээ 2.1%-иар нэмэгдэж 3.4 сая га талбайг хамарч, Монгол Улсын нийт нутаг дэвсгэрийн 19.8 хувь нь тусгай хамгаалалтанд багтах юм.

Хүснэгт 2.3.14-т ТХҮБ 2030-ын зорилт болон тусгай хамгаалалтад авсан газар нутгийн хэмжээг оноор үзүүлэв. ГЗБГЗЗГ-ын боловсруулж, батлуулсан Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөнд мөн тусгай хамгаалалтад авах

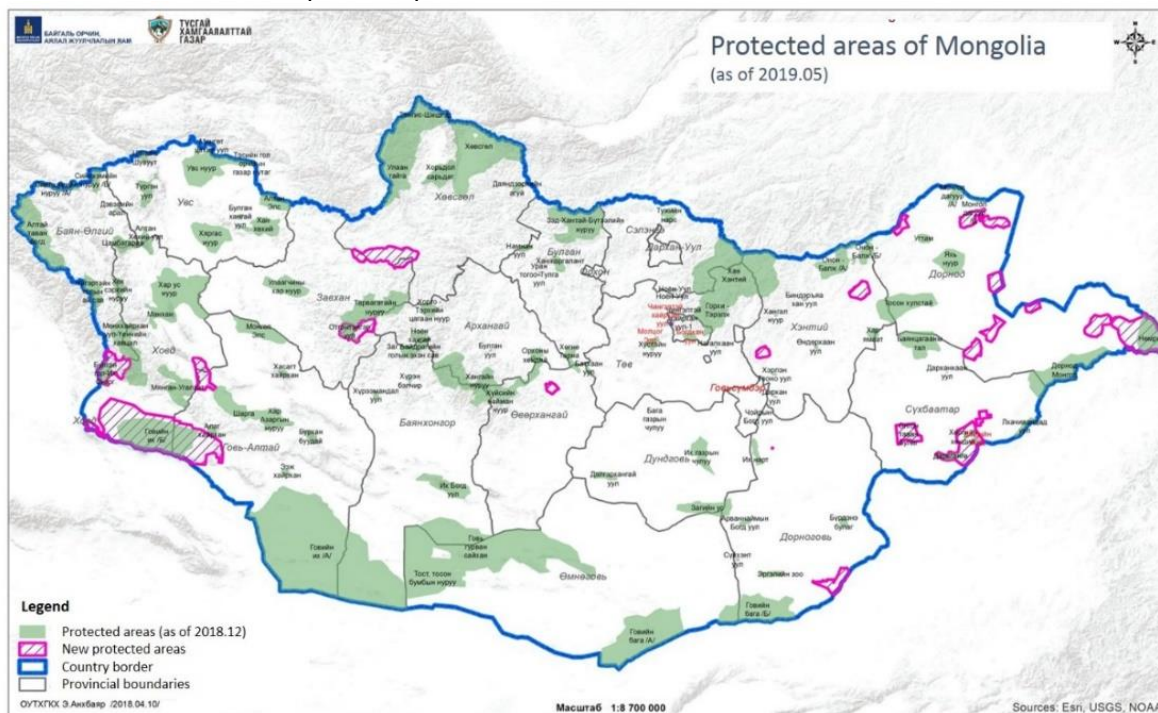
газар нутгийг багтаасан. Тиймээс ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэх боломжтой.

Хүснэгт 2.3.14 ТХҮБ 2030-ын байгаль орчны зорилтын шалгуур үзүүлэлт

Шалгуур үзүүлэлт	Нэгж	2014*	2015	2016	2017	2019**	2030***
Тусгай хамгаалалтад авсан газар нутгийн хэмжээ	%	3.5	13.5	13.5	13.5	19.8	30.0

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017.

* суурь; ** http://mongolia.panda.org/en/how_you_canhelp/latest_news/?uNewsID=346744, WWF тайлан; *** зорилтот түвшин.

Эх сурвалж: WWF Mongolia

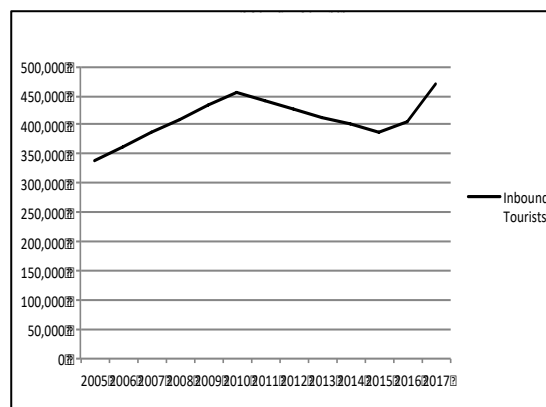
Зураг 2.3.3 Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг

2.3.11 Аялал жуулчлал

Монгол Улсын ТХҮБ 2030-д хүлээн авах гадаадын жуулчдын тоог 2.0 саяд хүргэх зорилт тавьсан. Хүснэгт 2.3.15-д сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсад ирсэн гадаадын жуулчдын тоог харуулав. Гадаадын жуулчдын тоо 2015 онд багассан ч 2016-2018 онд жуулчдын тоо нэмэгдсэн байна. 2018 оны жилийн эцсээр жуулчдын тоо 529,370-д хүрч, 2017 оноос 11.01%-иар өссөн.

Хүснэгт 2.3.15 Гадаадын жуулчдын тоо

Он	Гадаадын жуулчдын тоо	Өсөлт (%/жил)
2005	338,768	-
2010	456,090	6.1
2015	368,204	-3.3
2016	404,163	4.7
2017	469,309	16.1
2018	529,370	12.8

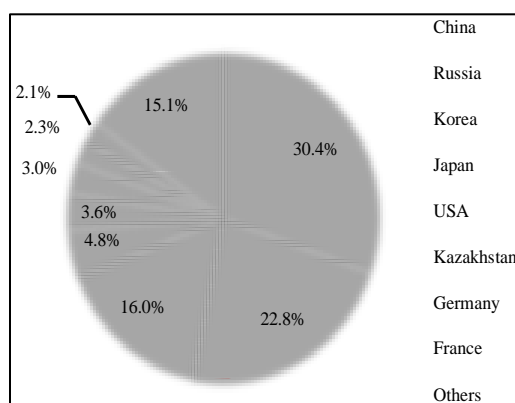

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, Үндэсний статистикийн хороо
Тайлбар: 2005, 2010, 2015 оны хоорондох завсрын онуудын үзүүлэлтийг интерполяц хийж гаргав.

Хүснэгт 2.3.16-оос харахад жуулчид ихэвчлэн БНХАУ, ОХУ, Солонгос, Япон, АНУ, Казакстан, Герман, Францаас ирж байгааг харж болно.

Хүснэгт 2.3.16 Гадаадын жуулчдын тоо, улсаар

Улс	Гадаад жуулчид			Харьцаа (%)	
	2005	2018	Өөрчлөлт (2005-18) (%/жил)	2005	2018
БНХАУ	170,345	169,379	0.0	50.3	32.0
ОХУ	57,926	129,095	6.4	17.1	24.4
Солонгос	30,787	84,184	8.0	9.1	15.9
Япон	12,952	20,990	3.8	3.8	4.0
АНУ	10,153	17,838	4.4	3.0	3.4
Казакстан	3,928	16,144	11.5	1.2	3.0
Герман	8,168	10,819	2.2	2.4	2.0
Франц	5,822	9,773	4.1	1.7	1.8
Бусад	38,687	77,148	4.8	11.4	13.4
Нийт	338,768	529,370	3.5	100.0	100.0

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, Үндэсний статистикийн хороо

БНХАУ-ын жуулчдын тоо буурсан үзүүлэлттэй байгаа ч ОХУ, Солонгос, Япон, АНУ, Казакстан, Франц зэрэг орнуудаас ирдэг жуулчдын тоо жилээс жилд нэмэгдэж байна. 2017 оны байдлаар гадаадын жуулчдын тоо 469,000 байсан нь Монгол Улсын ТХҮБ 2030-ын зорилт болох 2030 он гэхэд Монгол Улсад ирэх жуулчдын тоог 2 саяд хүргэнэ гэснээс 1,470,000-аар зөрүүтэй байна. Энэ зорилтод хүрэхийн тулд жуулчдын тоог жилд 122,000-аар буюу 11.7%-иар өсгөх шаардлагатай.

ТХҮБ 2030-ын зорилтод хүрэхийн тулд дараах арга хэмжээг авах шаардлагатай. Үүнд:

- Жуулчин хүлээн авах хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх;
- Олон улсын нислэг, боомтуудыг нэмэгдүүлэх
- Аялал жуулчлалын салбарын хүний нөөцийг хөгжүүлэх (тоо болон чанар);
- Үйлчилгээний чанарыг сайжруулах;
- Аялал жуулчлалын салбарын дэд бүтцийг сайжруулах;

- Аялал жуулчлалын улирлын хугацааг уртасгах чиглэлээр бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг нэмэгдүүлэх,
- Аялал жуулчлалын тусгай бүсийг тогтоох.

Жуулчин хүлээн авах хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, аялал жуулчлалын салбарын улирлын хамаарлыг бууруулахад чиглэсэн үйл ажиллагааг уялдаатайгаар төлөвлөж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Жуулчдыг хүлээн авах одоогийн хүчин чадлыг хамгийн их түвшинд хүргэх үеийн доорх тооцооллыг харна уу.

- Жуулчдыг хүлээн авах одоогийн хүчин чадал буюу зочид буудлын өрөөний тоо: 6,726 (НҮБ Дэлхийн аялал жуулчлалын байгууллага, eLibrary)
- Зочид буудлын өрөө ашиглалт жилд дунджаар 70% (255 өдөр/жил);
- 1 өрөөнд буудаллах хүний дундаж тоо: 1.5 хүн;
- Зочид буудалд буудаллах боломжтой хүний тоо: 2,572,000/жил

2 сая жуулчин хүлээн авахын тулд гадаадын жуулчид жилийн турш тогтмол тоогоор Монгол Улсад ирнэ гэж үзээд дараах тооцооллыг хийв. Бодит байдал дээр гадаадын жуулчид ихэвчлэн зуны улиралд Монгол Улсад жуулчилж ирдэг. Улирлаас хамааралтай нөхцөл байдлыг харгалзаж үзвэл одоогийн хүчин чадлаар 6-аас 9 дүгээр сарын хооронд 859,000 жуулчныг хүлээн авах боломжтой. 6-аас 9 дүгээр сарын хооронд 2 сая жуулчин хүлээн авахын тулд ойролцоогоор 15,900 өрөө шаардлагатай болж байгаа нь 2018 оны хүчин чадлыг 2.4 дахин ихэсгэх шаардлагатай болж байна.

Шаардлагатай зочид буудлын өрөөний тоо = 2,000,000 зочин/4 сарын туршид (120 өдөр) жуулчид хүлээн авах /1 өрөөнд 1.5 хүн/70%-ийн ашиглалт = 15,873 өрөө

Аялал жуулчлалын салбарын улирлын хамаарлыг багасгаж, 6 сарын турш жуулчид хүлээн авах тохиолдолд одоогийн хүчин чадлыг 29%-иар нэмэгдүүлж, ойролцоогоор 10,600 өрөөтэй болох шаардлагатай.

Шаардлагатай зочид буудлын өрөөний тоо = 2,000,000 зочин / 6 сарын туршид (180 өдөр) жуулчид хүлээн авах / 1 өрөөнд 1.5 хүн / 70%-ийн ашиглалт = 10,582 өрөө

2.3.12 Цахилгаан эрчим хүчний найдвартай эх үүсвэрээр хангагдсан байдал

ТХҮБ 2030-д цахилгаан эрчим хүчний найдвартай эх үүсвэрээр хангагдсан өрхийг 100%-д хүргэнэ гэсэн зорилт тавьсан. 2016 оны байдлаар Монгол Улс хэдийнэ тус зорилтын 99.2%-д хүрсэн. Алслагдсан хөдөө, орон нутаг дахь өрхүүдийг цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэрээр хангагдаагүй үлдсэн 0.8%-д багтаагүй гэж тооцоолж байна.

Системийн дундаж тасалдлын давтамжийн индексээр (SAIFI) цахилгаан эрчим хүчний эх үүсвэрийн найдвартай байдлыг үнэлдэг. Тус индекс нь жилийн хугацаанд нэг хэрэглэгчид ногдох тасалдлын дундаж тоог илтгэнэ. Өнгөрсөн 10 жилийн хугацаанд тус индексийн Монгол Улсын үзүүлэлт эрс сайжирсан. Нэн ялангуяа төвийн бүсэд SAIFI индекс 2.0-3.0 хооронд хэлбэлзэж байна. Тиймээс Монгол Улсыдээрх зорилтод хүрэх бүрэн боломжтой.

2.3.13 Эдийн засгийн хөгжилд тулгарч буй сорилтууд

Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжилд тулгарч буй сорилтуудыг доор дурдав. Үүнд:

- БНХАУ болон уул уурхай, олборлох салбараас ихээхэн хамааралтай эдийн засгийг төрөлжсөн, олон түнш бүхий эдийн засгийн бүтэцтэй болгож, эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг бууруулах;
- Гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг татаж, эдийн засгийг төрөлжүүлэхийн тулд хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах;
- Төсвийн хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэхийн тулд байгууллага, мэргэжилтний түвшинд чадавхыг дээшлүүлэх;
- Эдийн засгийн хэтийн төлөвт үндэслэж эдийн засгийн хөгжлийн бодлогыг тодорхойлох;
- Эдийн засгийг төрөлжүүлэх үүднээс аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх;
- Хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулж, хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг сэргээх;
- Хөрөнгө оруулалт, төсвийн зарцуулалтын оновчтой шийдвэр гаргах.

Ойрын жилүүдэд уул уурхай, олборлох салбар Монгол Улсын эдийн засгийн томоохон хэсгийг бүрдүүлсэн хэвээр байх төлөвтэй хэдий ч хөдөө аж ахуй, боловсруулах үйлдвэрлэл болон аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлж, тэдгээрийн ДНБ-д эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлж, дэлхийн зах зээлийн өөрчлөлтөд тэсвэртэй эдийн засгийн бүтцийг бий болгохоор зорих нь чухал.

Хүснэгт 2.3.17 ДНБ-д УУ, ХАА, боловсруулах үйлдвэрлэл, аялал жуулчлалын салбарын эзлэх хувийн өөрчлөлт

Салбар	ДНБ-д эзлэх хувь (%)		
	2000	2010	2018
Уул уурхай	19.5	21.5	21.8
Хөдөө аж ахуй	27.8	11.7	13.0
Боловсруулах үйлдвэрлэл	5.1	6.8	7.0
Аялал жуулчлал	0.7	0.5	0.5

Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2018, Үндэсний статистикийн хороо
Тайлбар: Аялал жуулчлалын салбарт зочид буудал, зоогийн газрыг голчилж авч үзэв.

2018 оны байдлаар Монгол Улсаас БНХАУ руу экспортолсон нүүрс нийт экспортын 93%-ийг бүрдүүлж байв. БНХАУ-ын эдийн засгаас хэт хамааралтай байдлыг бууруулж, эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангахын тулд бусад улс, орнууд руу бараа бүтээгдэхүүнийг экспортлох шаардлагатай. Хүснэгт 2.3.18-д үзүүлсэн улс орнууд руу чиглэсэн экспортыг нэмэгдүүлэх боломжтой. Эдгээр улс орнуудтай хийсэн экспорт 2010-17 эсвэл 2010-18 оны хооронд нийт экспортын жилийн дундаж өсөлтийн үзүүлэлтээс давсан ба цаашид БНХАУ (2018 оны нийт экспортын 93%), ОХУ (1.2%), БНСУ-аас (0.3%) гадна эдгээр улсууд руу экспортыг нэмэгдүүлэх боломжтой.

Хүснэгт 2.3.18 Монгол Улсын экспортын өсөлт, улсаар, 2010-2018 он

(%/жил)

Улс	Экспорт (сая ам.доллар)			Өсөлтийн хувь, жилээр (2010-2017)	Өсөлтийн хувь, жилээр (2010-2018)
	2010	2017	2018		
Австрали	0.3	3.5	1.3	42.0	20.1
АНЭУ	0.5	2.9	0.5	28.5	0.0
Бельги	0.5	1.3	0.3	14.6	-6.2
Индонез	0.0	3.3	0.2	-	-
Их Британи	67.4	660.5	172.9	38.5	12.5
Нидерланд	0.2	0.9	1.3	24.0	26.4
Сингапур	2.5	26.1	30.0	39.8	36.4
Турк	0.2	2.8	4.5	45.8	47.6
Швед	0.1	0.6	0.1	29.2	0.0
Энэтхэг	0.7	1.8	1.0	14.4	4.6
Япон	2.7	14.8	26.5	27.5	33.0
БНХАУ	2,466.4	5,307.4	6,542.8	11.6	13.0
ОХУ	82.7	67.7	85.9	-2.8	0.5
БНСУ	30.5	11.6	21.2	-12.9	-4.4
Нийт	2,908.5	6,200.6	7,011.8	11.4	11.6

Эх сурвалж: Эх сурвалж: Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл 2017, 2018, Үндэсний статистикийн хороо

Хязгаарлагдмал төсөв хөрөнгө, санхүүгийн нөөц бололцоог үр дүнтэйгээр зарцуулах нь эдийн засгийн хөгжлийг зөв залж, чиглүүлэх чухал хүчин зүйл болдог. Дэлхийн банкнаас 2018 оны 7 дугаар сард гаргасан “Монголын эдийн засгийн тойм: Улсын хөрөнгө оруулалтын үр ашиг” тайланд дурдсанаар Монгол Улс дэлхийн өрсөлдөх чадварын индексийн үзүүлэлт болох төсвийн зарлагын үр өгөөжийн үзүүлэлтээр 124 дүгээр байрт орсон байна. ОУВС-гийн 2016 оны Төсвийн хөрөнгө оруулалтын удирдлагын үнэлгээгээр Монгол Улс бусад хөгжиж буй улс орнуудаас харьцангуй бага оноо авсан байна. Улсын төсвийн үр дүнтэй удирдлага, зохицуулалтыг хангахын тулд Монгол Улсын Засгийн газар (i) хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүдийг улс төрийн бус техник, төлөвлөлтийн талаас нь үнэлэх, (ii) төсвийн удирдлагыг нэгдсэн болгож, төсөвтэй холбогдолтойгоор бие даасан, тусдаа байдлаар шийдвэр гаргахгүй байх, (iii) төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадавхыг сайжруулах зэрэг арга хэмжээг авах шаардлагатай.

2.3.14 Нийгмийн хөгжилд тулгарч буй сорилтууд

Нийгмийн хөгжилтэй холбоотойгоор иргэдэд үзүүлж буй нийгмийн үйлчилгээг сайжруулах үйл ажиллагаанд тулгарч буй дараах сорилтуудыг тодорхойлов. Үүнд:

- Хот, суурин газруудад ажлын байрыг бий болгож, аймаг, сумдаас шилжин явагсдын тоог хамгийн бага түвшинд байлгах;
- Эрүүл бус амьдралын хэв маягаас үүдэлтэй өвчинтэй тэмцэж, урьдчилан сэргийлж, дундаж наслалтыг уртасгах;
- Орон нутаг дахь бизнес эрхлэгчдийг дэмжиж, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх замаар ядуурлын шугамын доогуур орсон иргэдийг ядуурлаас гаргаж, орлогын илүү тэгш хуваарилалтыг хангах;

- Эрүүл мэндийн үйлчилгээг сайжруулах замаар эх, нялхасын эндэгдлийг бууруулж, эрүүл мэндийн салбарын нөхцөл байдлыг сайжруулах.

2.3.15 Байгаль орчны менежменттэй холбоотой тулгарч буй сорилтууд

Монгол Улсад байгаль орчин болон хүмүүсийн уламжлалт ахуйг хамгаалж, амьдрахад таатай нөхцөлийг бүрдүүлж, тогтвортой хөгжлийн менежментийг нэвтрүүлэхэд дараах сорилтууд тулгарч байна. Үүнд:

- Олборлох салбарын үйл ажиллагаатай уялдуулан тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэмжээг бодитойгоор тэлж, нэмэгдүүлэхийн тулд зорилтот хэмжээг тогтоох, байгаль орчны доройтолтой тэмцэж, байгалийн нөөц баялгийн хэрэглээг зохицуулах;
- Бэлчээрийг доройтохоос урьдчилан сэргийлэх зорилгоор бэлчээрийн зохистой менежментийг хэрэгжүүлэх,
- Мал аж ахуй эрхлэлтээс үүдсэн хөрсний эвдрэл, усны бохирдлыг хянах,
- Цөлжилтийг бууруулж, үүний зэрэгцээ ойн санг нэмэгдүүлэх;
- Тэг элдэншүүлэлтийн зэрэг дэвшилтэт технологийг ашиглаж газар тариалангийн салбарын үйл ажиллагааг сайжруулж, байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөг бууруулах.